

Мальчик с восторгом сказал:
«Какое красивое небо!
Как отразилось оно!
Оно самоцветно, бездонно!»
«Мальчик мой милый,
ты очарован одним отраженьем.
Тебе довольно того ,что внизу.
Мальчик вниз не смотри!
Обрати глаза твои вверх.
Сумей увидеть великое небо.
Своими руками глаза себе не закрой.»

Хоча на перший погляд, форма донесення свого світорозуміння зовсім різна, але думки висловленні в їх працях кажуть про одні і ті ж речі. Більшою мірою Микола Реріх впливав на емоційно-чуттєву сферу людини, а Володимир Вернадський звертався до розуму та раціоналізму людини.

Вчені прагнули довести майбутнім поколінням, що вирішення екологічних проблем повинно базуватися на основі наукових знань, здорового глузду й набутого досвіду, керуючись гуманістичними ідеалами й традиціями господарювання. Виховання людини має набути іншого характеру від руйнівного хижацького до конструктивно дбайливого, бережливо відновлювального оточуючого середовища.

Творча спадщина В.І Вернадського та М.К.Реріха з окреслених питань пройшла скрізь роки, вона не лише не втратила актуальності і на сьогодні, а й яскравіше сформувалася – викристалізувалася. Та, на жаль, суспільство у наш час переживає кризу відносин природа-людина. На її подолання людство спрямовує багато зусиль. То ж прислухаймося до Миколи Реріха та Володимира Вернадського, адже у їх творах є саме те раціональне зерно, що на сьогодні може стати нашим порятунком, як чиста криниця для втомленого мандрівника.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІСТОРИКО-НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У НАУКОВИХ СТУДІЯХ АКАДЕМІКА В.І.ВЕРНАДСЬКОГО

Лимарь Т.В., Шевчук С.М.

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

Науковому спадку академіка Володимира Івановича Вернадського присвячена велика кількість літератури, проте навряд чи можна стверджувати, що вже вивчені всі аспекти надзвичайно широкого спектру його наукових студій. Одним з таких аспектів є внесок В.І.Вернадського у розвиток методології історико-наукових досліджень.

Дослідження з історії науки займають особливе місце в його творчості. На пізнання історії науки В.І.Вернадський дивився не лише з точки зору її важливості для тієї чи іншої науки, але й для наукового світогляду взагалі. Серед праць вченого з історії науки назвемо наступні: «Про значення праць М.В.Ломоносова в мінералогії і геології» (1900р.), «Прогрес науки і народні маси» (1903р.), «Сторінки з історії ґрунтознавства. Пам'яті В.В.Докучаєва» (1904р.), «Кант і природознавство» (1904р.), «З історії наукових ідей» (1912р.), «Нариси з історії природознавства в Росії у XVIII столітті» (1914р.), «Думки про сучасне значення історії знань» (1926р.), «Праці по історії знань» (1927р.) та інші. Бачимо, що науковий спадок В.І.Вернадського містить чимало ідей, думок, висновків як про сам процес розвитку науки, так і методології історії науки.

Розвиток науки не прямолінійний. Це складний процес, сповнений проблемами, спадами, підйомами, повернень на новому етапі розвитку до інколи

старих, давно забутих поглядів, дискусії різноманітних ідей, гіпотез, теорій. Такий процес, становлення і розвитку науки, неможливо виразити за допомогою логічної схеми. Історія науки складніша за будь-яку схему. Її розвиток визначається не лише закономірностями формування наукових ідей, а перш за все самим життям, його вимогами та умовами. На історію науки впливають наявні у суспільстві філософські, релігійні, ідеологічні та інші течії.

Все це надзвичайно ускладнює роботу дослідника історії науки. Адже, він має справу з тим, чого вже немає в дійсності. Саме тому дослідник історії може робити висновки та узагальнення лише на основі доступних йому джерел, але вони не відображають процесу в усій його багатомірності. «...Сухий запис чи документ, що лежить в основі історичного пошуку,- писав В.І.Вернадський,- дають лише окреме уявлення про реальні події розвитку науки» [1]. Можна говорити не лише про окреме уявлення, а й про його суб'єктивність, оскільки реальний хід розвитку науки невимірно складніший і не може бути абсолютною об'єктивно оціненою лише на основі роботи з джерелами. Дослідник історії науки в своїх судженнях повністю спирається на джерельну базу, але навіть коли шляхом критичного аналізу доведена їх достовірність,- слід враховувати, що джерела це ще не закономірності розвитку науки.

Минуле наукової думки, писав В.І.Вернадський «постає перед нами кожен раз в зовсім іншій ретроспективі. Кожне наукове покоління відкриває в цьому минулому нові факти... Випадкове і неважливе в очах учених одного десятиліття отримує в очах іншого великого і глибокого значення» [2]. Розуміння минулого науки постійно змінюється. На основі цього академік В.І.Вернадський ще на початку ХХ століття робив наступні висновки. «Історія наукової думки ... ніколи не може дати завершену незмінну картину, яка б реально передавала об'єктивний хід подій, а тому повинна досліджуватися кожним поколінням знову і знову» [2]. На початку минулого століття історія науки як наукова дисципліна була ще майже не розвиненою. Тому В.І.Вернадський в своїх висновках міг послугуватися думкою про залежність минулого науки в цілому від стану розвитку природознавства. Але якщо ми зараз маємо можливість врахувати, що розвивається не лише природознавство, але й історія науки як наукова дисципліна, вдосконалюються методи її дослідження, значно зростає рівень знань, об'єм досліджуваних матеріалів та ін., то висновки зроблені В.І.Вернадським мають все нові і нові підтвердження.

Наступний висновок В.І.Вернадського має ще більше методологічне значення. «Історик науки, - писав він, - сам створює, якщо можна так висловитися, предмет свого дослідження, проте залишається постійно в межах наукового спостереження. Тому в історії науки постійно доводиться повертатися до старих сюжетів, переглядати історію питання, знову її будувати і знову переглядати» [2].

Це означає, що дослідники історії науки не лише час-від-часу повторюють попередні дослідження. Використовуючи раніше відомі і включаючи в науковий обіг нові джерела і матеріали, все ж таки вивчають такі сторони, проблеми, і аспекти процесу розвитку науки, які раніше не досліджувались. Розширюється спектр проблем історико-наукових досліджень, перед минулим науки ставляться все нові і нові питання, пов'язані з сучасними закономірностями розвитку наукового пізнання, новою методологічною установкою. В результаті не просто розширюються рамки попередніх уявлень про минуле науки, але вони перетворюються, набувають нових рис, або й зовсім змінюються. Дослідник історії науки, таким чином, виступає вже не в ролі пасивного реєстратора подій, а в ролі митця, що створює предмет свого дослідження, формулює питання, що потребують свого вирішення. Він знову під новим кутом зору, з певною, чітко встановленою метою вивчає матеріали з історії науки, мобілізує нові джерела, щоб отримати відповіді на поставлені запитання.

Проте це не означає певної необ'єктивності чи суб'єктивності історії нау-

ки. Але й не слід забувати, що історико-наукове дослідження дає лише приближену картину, яка не вичерпує всієї складності реального, процесу, що будь-яке історичне дослідження є лише етапом в пізнанні дійсного ходу розвитку науки.

На основі методу вирішення завдань історії науки В.І.Вернадський розрізняв два типи історико-наукових досліджень. Перший – «прагматичний виклад», коли подається чіткий опис подій і фактів, теорій, відкриттів в їх хронологічній послідовності. Він високо оцінював роботи такого змісту, адже вони створюють фактологічну основу історії науки. Але таким шляхом можна отримати лише уявлення про зовнішні риси процесу розвитку науки. Прагматичний виклад розвитку знання, писав В.І.Вернадський, розкриває «лише одну сторону розвитку наукової думки. Він не дає нам чіткого уявлення про її еволюцію» [4].

Другий тип досліджень – це дослідження, в яких ставиться мета вивчити «законо розвитку наукової думки людства» [4], розкрити шляхи і закономірності наукового пізнання, його еволюцію, зрозуміти зв'язок між різними явищами, фактами, подіями, що описуються історією науки.

В такому розумінні методології історії науки В.І.Вернадський вбачав, щонайменше, три головні напрямки, і оперував ними в своїх дослідженнях. Перший – порівняльно-генетичний напрям пізнання наукових світоглядів різних епох. З такого дослідження, писав академік, «є можливість вивести закономірності історичної послідовності зміни і переходу одного світогляду в інший» [3]. Другий напрям – пізнання структури науки різних періодів. «Закономірності розвитку наукової думки можуть бути пізнані лише тоді, коли ми візьмемо до уваги не один панівний напрям суспільної думки певного періоду, а лише тоді коли охопимо в нашому дослідженні всі течії, що вели людство у процесі наукової еволюції» [4]. Третій – дослідження взаємодії науки з іншими формами суспільної свідомості: філософією, релігією, мистецтвом.

Таким чином, ще на початку ХХ століття, коли така галузь наукового пізнання як історія науки була майже не розвиненою, В.І.Вернадський розробляє по-суті вперше її методологічне обґрунтування, що не втрачає своєї актуальності для історико-наукових досліджень сьогодення.

Література

1. Вернадский В.И. Очерки по истории естествознания в России в XVIII столетии. – СПб., 1914.
2. Вернадский В.И. Кант и естествознание. – СПб., 1904.
3. Вернадський В.І. Думки про сучасне значення історії знань // Вибрані праці. – К.: Наукова думка, 2005.
4. Вернадский В.И. О значении трудов М. В. Ломоносова в минералогии и геологии. – М., 1900.

УЧЕННЯ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО ПРО НООСФЕРУ

Малюков Д.Ю.

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Біосфера – це єдина система, у якій закономірно виникають характерні адаптації організмів до середовища. Якщо розглядати еволюцію біоти в цілому, то фактично кожний її елемент, вид або форма в цьому процесі зумовлені (чи підпорядковані) характером структури біосфери, що змінюється у просторі й часі. І це зрозуміло. Адже всі види живого пов'язані між собою не тільки енергетично-трофічними та іншими відношеннями, а й вільністю історичного становлення й сумісної еволюції в межах єдиної планетарної екосистеми, тобто біосфери. Із цього приводу В.І. Вернадський писав: «...усе враховується і все